

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์อย่างแยกแยะไม่ได้ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือเมื่อมีการจัดพิธีดังกล่าวขึ้น คนในชุมชนที่มาร่วมพิธีจะเกิดความรักความสามัคคีมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชนอย่างดียิ่ง ปัจจุบันวัฒนธรรมและประเพณีแบบโบราณกำลังเลือนหายไป ซึ่งคนสมัยใหม่มักจะละเลย แม้จะมีการนำมาปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจขั้นตอนในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จึงทำให้มีการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้อง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากหน่วยงานหรือส่วนราชการที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบไม่เผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้อง อาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่ดังามมีความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดจะเลือนหายไปตามกาลเวลา

วัฒนธรรมประเพณีที่ดังาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องรวบรวมให้เป็นหนึ่งเดียว เพราะพิธีกรรมเป็นเรื่องหลักที่ต้องเรียนรู้และเข้าใจโดยถ่องแท้ พิธีกรรมตามพจนานุกรมฯ ให้ความหมายไว้ว่า “พิธีกรรม” หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา<sup>๑</sup>

พระพุทธศาสนามีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะด้านคุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อพิธีกรรม และประเพณีไทยส่วนใหญ่ก็มีจุดกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา ประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติกันเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา โดยส่วนใหญ่ชาวอีสานมีความเชื่อต่อหลักบุญกรรมของพุทธศาสนา มาก มีความเชื่อในเรื่องบุญ เมื่อใครผู้ทำบุญไว้มาก ทำกุศลไว้มาก เกิดมาแล้วก็จะได้เป็นมนุษย์ เป็นคนมั่งมีศรีสุขร่ำรวยด้วยแก้วแหวนเงินทองมีคนนับหน้าถือตา มีความเจริญ เมื่อล้มตายจากโลกนี้ไปก็จะได้เสวยผลบุญผลกุศลอยู่เมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แต่ถ้าหากทำความชั่วไว้มากเมื่อตายจากโลกนี้ไปก็จะ

---

<sup>๑</sup> กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

ได้ไปเกิดเมืองนรก อบายภูมิ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญทางพุทธศาสนาจึงมีการปฏิบัติกันสืบมา เรียกว่า ฮีตสิบสอง อันเป็นประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติมาแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบัน ฮีตสิบสองนั้นนับว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างมาก เป็นประเพณีที่มุ่งหมายให้คนทำบุญและมีการพบปะกันในสังคม ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักและคุ้นเคยกัน<sup>๒</sup>

ฮีตสิบสอง ได้แก่ เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม, เดือนยี่ บุญคูณลาน, เดือนสาม บุญข้าวจี, เดือนสี่ บุญเผา, เดือนห้า บุญสงกรานต์, เดือนหก บุญบั้งไฟ, เดือนเจ็ด บุญข้าชะ, เดือนแปด บุญเข้าพรรษา, เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน, เดือนสิบ บุญข้าวสาก, เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา, เดือนสิบสอง บุญกฐิน<sup>๓</sup>

ชาวอีสานเชื่อในประเพณีฮีตสิบสองนี้มาก และมีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง ในบางท้องที่ปฏิบัติจนครบทั้ง ๑๒ ฮีต บางท้องที่ปฏิบัติเป็นบางฮีต จะมีบางท้องที่เท่านั้น ที่มีได้สืบทอดมา นอกจากประเพณีหลักที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีประเพณีพิธีกรรมอื่นที่ชาวอีสานปฏิบัติ เช่น ในเดือนสามมีพิธีกรรมหลายอย่างคือ ทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก เพราะเอาข้าวขึ้นยุ้งหมดแล้ว (เอิ้นขวัญข้าว) สู่ขวัญข้าว ทำบุญเรือน เจริญพระพุทธมนต์ นำกระบุงข้าวเปลือกไปถวายพระที่วัด หาบปุ๋ยไปใส่นา เตรียมการทำบุญเผา และที่ปฏิบัติกันเป็นประจำมิได้ขาดคือบุญข้าวจี<sup>๔</sup>

บุญข้าวจีเป็นประเพณีการทำบุญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ของชาวอีสาน เพราะเป็นประเพณีที่ให้สมาชิกได้มีโอกาสชุมนุมกัน ทุกคนได้มีเวลาเข้าใกล้ชิดกับหลักการของธรรมะทางพุทธศาสนา เป็นการทำบุญของชาวอีสานที่ได้กระทำเป็นประจำตลอดหลายชั่วอายุคน แม้ในปัจจุบันก็ยังกระทำอยู่ ถือว่าทุกคนต้องเอาใจใส่ เพราะการทานข้าวจี เป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง ถ้าหากขาดไปไม่ได้ทำบุญสักปีหนึ่ง เผลอในปีนั้นชาวบ้านเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุร้ายต่างๆ ชาวบ้านจะมีความเสียใจ และพูดไปทำนองว่า เพราะไม่ได้ทำบุญข้าวจีจึงได้เกิดเหตุร้ายเช่นนี้ ดังนั้นชาวอีสานจึงได้ปฏิบัติกันมามิได้ขาด<sup>๕</sup> ดังมีคำกล่าวไว้ว่า

ฮีตหนึ่งนั้นถึงเมื่อเดือนสาม

ให้จงพากันจีข้าวจีไปถวายสงฆ์เจ้าเอาแท้มบุญกุศล

ยังลีนาค้าตามเฮามื้อละคาบ

หากธรรมนิยมจงซึมีแท่นาน

ให้นำไปทุกบ้านทุกที่เอาบุญพ้อเอย

คงหากเคยมีมาแต่ปางปฐมพัน

อย่าพากันโลภิมประเพณีตั้งแต่เก่า

<sup>๒</sup> อภิศักดิ์ โสมอินทร์, *โลกทัศน์อีสาน*, (กาฬสินธุ์ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๔.

<sup>๓</sup> สาร สาระทัศนายนันท์, *ฮีตสิบสอง – คลองสิบสี่*, (เลย : เมืองเลยการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑ – ๑๕.

<sup>๔</sup> สุเนตร การงาน, “ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ และบุญข้าวจีบ้านหนองกง ตำบลเสือโก้ก อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

<sup>๕</sup> ค. ต้นสิงห์, *บุญข้าวจีของชาวอีสาน*, *วารสารวัฒนธรรมไทย*, (พฤษภาคม, ๒๕๐๗) : ๔๔ – ๔๖.

บ้านเมืองเฮาสีเศร้าภัยฮ้ายซิแลนตาม

บุญข้าวจี เรียกตามอาหารที่นิยมทำถวายพระภิกษุสามเณรในวันมาฆบูชาหรือภายหลังการทำนาเสร็จ และนำข้าวขึ้นเล้าใหม่ๆ ซึ่งนิยมทำกันในราวกลางเดือนสามหรือปลายเดือนสามข้าวจีคือข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้วนำมาปั่นก่อนโตประมาณเท่าไข่เปิดขนาดใหญ่ หรือเท่าผลมะตูม ขนาดกลาง โดยทาเกลือทาไข่ไฟให้สุก หรือบางบ้านอยากให้ข้าวจีอร่อยๆ ก็ใส่น้ำอ้อยไปด้วย สำหรับนำไปถวายพระภิกษุสามเณร จนมีคำกล่าวถึงเรื่องการทำข้าวจีว่า “เดือนสามคล้อย เจ้าหัวคอยปั่นข้าวจีปั่นข้าวจีป็น้ำอ้อย จ้วนอยเซ็ดน้ำตา”<sup>๖</sup> เทศบาลตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมที่มีประวัติความเป็นมายาวนานถึงปัจจุบัน เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ยึดถือและปฏิบัติตามฮีตสิบสองมาโดยเคร่งครัด ชาวเทศบาลตำบลเทพศิรียึดถือประเพณีตามฮีตสิบสองทุกๆ เดือนเรื่อยมา และปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอมิได้ขาด โดยเฉพาะบุญข้าวจีชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีได้กำหนดจัดทำขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา ของทุกปี โดยมีได้ขาดเว้นในการกำหนดวันทำบุญนั้นมีหลายหมู่บ้าน กำหนดตามสะดวกแต่จะต้องอยู่ภายในเดือน ๓ แต่สำหรับชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีจะกำหนดเฉพาะวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ เท่านั้น มิให้คลาดเคลื่อนจากที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ทุกปี ชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีมีความเชื่อว่าสิ่งใด ที่เป็นสิ่งใหม่ๆ หายากมีน้อย เมื่อนำไปทำบุญแล้วจะได้กุศลผลบุญมาก ฉะนั้นในการทำบุญข้าวจีจึงต้องรีบเอาข้าวใหม่หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือหลังจากที่ชาวนานำข้าวขึ้นเล้า (ขึ้นยุ้ง) ใหม่ๆ ในแต่ละปีจะนำข้าวใหม่นี้ไปจีไฟทาเกลือ ทาไข่ ทาน้ำอ้อย ถวายพระภิกษุสามเณร

ในการทำบุญข้าวจินั้นมีองค์ประกอบที่น่าสนใจมาก เพราะเป็นประเพณีการถวายทานที่ชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีถือว่าเป็นการถวายทานที่ได้บุญได้กุศลมากอีกประเพณีหนึ่ง และนอกจากข้าวจีที่นำมาถวายทานในวันมาฆบูชาแล้วชาวเทศบาลตำบลเทพศิรียังมีความเชื่อว่าการนำมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์แล้วจะได้านิสงส์มากเช่นเดียวกัน ข้าวจินั้นชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีจะทำเฉพาะเนื่องในโอกาสที่สำคัญๆ เท่านั้น เช่น วันสำคัญทางศาสนา ใช้ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง จึงถือได้ว่าข้าวจีเป็นสิ่งที่หารับประทานได้ยาก นอกจากนี้ชาวเทศบาลตำบลเทพศิรียังมีความเชื่อเรื่องเทวดา ผีบ้าน ผีเมืองที่รักษาหมู่บ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข เพราะเมื่อจะมีการนำข้าวจีไปถวายพระแล้ว ยังมีการแต่งพาข้าว (แต่งสำหรับ) ให้กับผีบ้าน ผีเมือง และเทวดา เป็นการเซ่นไหว้เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองจากสิ่งเหล่านี้เพื่อให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ผืนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล โดยในวันประเพณีคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ จะนำข้าวจีและสารกับข้าวมาครวเรือนละ ๑ สารับ มารวมกันเพื่อทำพิธีพราหมณ์ หลังจากทำพิธีสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าแล้ว จะมีพ่อเจ้าเป็นผู้นำในการทำพิธี เป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ ผี รวมทั้งเทวดา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อาจทำให้ชาวบ้านผู้ร่วมพิธีกรรมดังกล่าวแยกไม่ออกว่าพิธีกรรมใดเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมใดเป็นพราหมณ์ พิธีกรรมใดเป็นผี และเทวดา หากปล่อยไว้ในสังคมชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีไม่มีการศึกษาวิจัยแยกแยะความเชื่อ และพิธีกรรมให้ชัดเจน อาจมีการปฏิบัติผิดๆ ถูกๆ ต่อ

<sup>๖</sup> สีลา วีระวงศ์, ฮีตสิบสอง, (อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอุบลราชธานี, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐.

ประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าว และอาจทำให้คนรุ่นหลังที่จะสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมอันดีงามนี้หมดความศรัทธาต่อประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวก็เป็นได้ และอาจมีผลสะท้อนต่อวิถีชีวิตของชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีในภายภาคหน้า

ดังนั้น ผู้วิจัย จึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง ศึกษาความเชื่อและคุณค่าประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อนำผลจากการศึกษาในด้านคุณค่าของประเพณี และพิธีกรรมที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนดังกล่าว ไปเป็นข้อมูลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและอนุรักษ์ฮีตของชาวเทพศิรีให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีบุญข้าวจี๊ ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความเชื่อและคุณค่าของประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

## ๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความเป็นมาของประเพณีบุญข้าวจี๊ ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ความเชื่อและคุณค่าของประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นอย่างไร

## ๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

### ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความเชื่อและคุณค่าประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู ๓ ด้าน คือ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญข้าวจี๊ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๒) ศึกษาประเพณีบุญข้าวจี๊ ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู และ (๓) ศึกษาความเชื่อและคุณค่าของประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

### ๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมายโดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งกำหนดเอาพระเถระผู้ที่มีความรู้เรื่องประเพณีบุญข้าวจีจำนวน ๕ รูป และปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องประเพณีบุญข้าวจี จำนวน ๙ คน รวมจำนวน ๑๔ รูป/คน ดังนี้

๑) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ที่เป็นพระเถระโดยการเลือกพระเถระที่มีความรู้เรื่องบุญข้าวจี ต้องมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป และพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังนี้

- ๑) พระครูโสภิตธรรมมาร เจ้าคณะอำเภอนาวัง
- ๒) พระครูธีรธรรมโฆส รองเจ้าคณะอำเภอนาวัง
- ๓) พระครูอุดมธรรมวิธาน เจ้าคณะตำบลเทพศิรี
- ๔) พระครูประทีปธรรมธ เจ้าคณะตำบลวังทอง
- ๕) พระครูบรรพตสิริวัฒน์ เจ้าคณะตำบลนาเหล่า

๒) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ที่เป็นฆราวาสโดยการเลือกเอาปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องประเพณีบุญข้าวจีต้องมีอายุตั้งแต่ ๕๐ ปีขึ้นไป และเป็นผู้ที่ได้รับยกย่องจากชาวบ้านว่าเป็นปราชญ์ เป็นผู้รู้ เป็นผู้เฒ่าบ้าน เป็นพ่อจ๋า หรือเป็นผู้ที่มีความสำคัญในหมู่บ้านที่ทราบเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญข้าวจี ดังต่อไปนี้

- ๑) นายยุทธชัย คุณเมือง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเทพศิรี
- ๒) นายพิทักษ์พงศ์ เกษศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรีพิทยาคม
- ๓) แม่วันสี แสงทอง เป็นจ๋า ปู่ตา
- ๔) นายคำบุ ดวงแสนพุ่ม มรรคนายก วัดเทพนิมิต ตำบลเทพศิรี
- ๕) นายเกรียงศักดิ์ โคแสง กำนันตำบลเทพศิรี
- ๖) พ่อเหล็ก จันทร์เต็ม มรรคนายกวัดเทพนิมิต
- ๗) นายประมร คลองยุติ ปราชญ์ชาวบ้าน
- ๘) นายสงัด ทองทุม สภาองค์กรชุมชน
- ๙) นายเล็ก คงเจริญ ผู้ใหญ่บ้านเทพศิรีหมู่ ๖

### ๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

**หลักความเชื่อ** หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดสืบทอดกันมาจนมีผลต่อพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือ พื้นฐานความเป็นจริง ฉะนั้น ความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อ ส่วนบุคคล ความเชื่อของกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มชน เช่น ความเชื่อเรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ โฉลก โชคลาง เครื่องรางของขลังและข้อห้าม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

**คุณค่า** หมายถึง ประโยชน์ที่เกิดจากการประกอบพิธีกรรมการทำบุญข้าวจี ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

**ประเพณี** หมายถึง ประเพณีบุญข้าวจี๋ที่ชาวตำบลเทพศิรีได้ยึดถือแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมาช้านาน และยังถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน

**บุญข้าวจี๋** หมายถึง ประเพณีพิธีกรรมของชาวตำบลเทพศิรีที่ปฏิบัติกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ เป็นประเพณีการทำบุญที่มีข้าวจี๋เป็นองค์ประกอบหลัก

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศึกษาความเชื่อและคุณค่าประเพณีบุญข้าวจี๋ ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ดังนี้

### ๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

#### ๑.๖.๑.๑ แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความเชื่อ

##### (๑) ความหมายของความเชื่อ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือข้อเสนอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง การยอมรับเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้จากสติปัญญาโดยมีเหตุผลหรือความศรัทธา หรือไม่มีความจริง หรือโดยไม่มี เหตุผลก็ได้ ทั้งนี้อาจจะเป็นความเชื่อส่วนบุคคล ความเชื่อของกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มชน เช่น ความเชื่อ เรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ โลก ไซคลาญ เครื่องรางของขลัง ข้อห้าม เป็นต้น<sup>๗</sup>

**โรคิช (M. Rokeach)** อ้างใน เทพ สงวนกิตติพันธ์ ได้กล่าวว่า ความเชื่อหมายถึง ความคิดใด ๆ ที่เป็นไปได้หรือแน่ใจเกี่ยวกับการมีอยู่ การเป็นอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ทั้งนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้คนแสดงพฤติกรรมตามความเชื่อนั้น<sup>๘</sup>

**ทัศนีย์ ทานตวนิช** ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือว่าเป็น ความจริง หรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มี หลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้<sup>๙</sup>

**ยุพิน เข้มมุกด์ (๒๕๕๔)** ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง ความนึกคิดยึดถือโดยที่เจ้าตัวจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เป็นสิ่งที่สามารถจะศึกษาและวัดได้จากคำพูดและการกระทำของคนที่แสดงออกมาจากภายในสู่ภายนอก<sup>๑๐</sup>

<sup>๗</sup> กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (จังหวัดราชบุรี. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๒), หน้า ๘.

<sup>๘</sup> เทพ สงวนกิตติพันธ์, ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๕).

<sup>๙</sup> ทัศนีย์ ทานตวนิช, คติชนชาวบ้าน, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๒), หน้า

<sup>๑๐</sup> ยุพิน เข้มมุกด์, ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา, สถาบันภาษาศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๔), หน้า

**ภิญโญ จิตต์ธรรม** ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง และการยอมรับนี้อาจจะเกิดจากสติปัญญา เหตุผลหรือความศรัทธา โดยไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ รองรับก็ได้<sup>๑๑</sup>

**สัญญา สัญญาวิวัฒน์** ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อเป็นสิ่งที่ส่งแน่นอนอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ทั้งที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตนเองและเรื่องต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า ความเชื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใจวิถีทุกอย่างในโลก ทั้งที่เป็นความจริงและไม่เป็นความจริง แต่มีอิทธิพล ต่อมนุษย์ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อมีทั้งความสำคัญในตนเองและยังมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาของค่านิยมอุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจาก การจัดระเบียบและนำมาบังคับพฤติกรรมของคน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติระหว่างกันละกัน ความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตมนุษย์<sup>๑๒</sup>

**กิ่งแก้ว รัตถการ** ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตามและความเชื่อเกิด จากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบ สาเหตุมนุษย์ยอมเกลี้ยทุกขและรักสุขเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้ ลัทธิความเชื่อแต่เดิมนั้นยึดถือธรรมชาติรันมีดาว พระอาทิตย์ พระจันทร์ น้ำ ลม ไฟ เป็นสรณะต่อเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นก็มุ่งยึดถือเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ซึ่งคิดว่ามี ตัวตนเป็นสรณะและเชื่อว่าสิ่งที่นับถือนั้นย่อมจะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ช่วยตนได้ยามมีทุกข์ ต่อมาเมื่อวิทยาการต่าง ๆ ได้มีการพัฒนามากขึ้นความเชื่อในสิ่งดังกล่าวบางอย่างก็ลดน้อยลงและ บางอย่างเปลี่ยนแปลงจากธรรมชาติมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ผ้าประเจียด ผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น<sup>๑๓</sup>

**ประชิด สกฤษณ์พัฒน์** (๒๕๔๖: ๔๒) ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

**สรุปได้ว่า** ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดสืบทอดกันมาจนมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือ พื้นฐานความเป็นจริง ฉะนั้น ความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อ ส่วนบุคคล ความเชื่อของกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มชน เช่น ความเชื่อเรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ โฉลก โชคลาง เครื่องรางของขลังและข้อห้าม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

<sup>๑๑</sup> ภิญโญ จิตต์ธรรม, **ความเชื่อ : คติชนชาวบ้านลำดับที่ ๕**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิ่งมงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า

<sup>๑๒</sup> สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **สังคมวัฒนธรรมพุทธ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

<sup>๑๓</sup> กิ่งแก้ว รัตถการ, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพฯ : หน่วยการศึกษานิเทศ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐) หน้า ๙๑-๙๒.

## (๒) ประเภทของความเชื่อ

โรคิช (M. Rokeach) อ้างใน เทพ สงวนกิตติพันธ์ ได้แบ่งประเภทความเชื่อ ออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้<sup>๑๔</sup>

๑. ความเชื่อตามที่เป็นอยู่เป็นการเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใดว่า จ ริ ง - เ ที่ จ ู ก - ผิ ด มี ความเชื่อว่าโลกกลมและพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก เป็นต้น

๒. ความเชื่อเชิงประเมินค่าเป็นความเชื่อที่แฝงความรู้สึกรวมทั้งมีการประเมินในขณะเดียวกัน เช่น เชื่อว่าบุหรีเป็นสิ่งที่อันตรายต่อสุขภาพ เป็นต้น

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ควรทำและควรห้าม เป็นความเชื่อที่ว่าสิ่งใดที่พึงปรารถนา ไม่พึงปรารถนา เช่น เชื่อว่าเด็กควรเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ เป็นต้น

๔. ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุ เป็นความเชื่อในสภาพที่ก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามมา เช่น เชื่อว่าการตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดความแห้งแล้ง การสร้างเขื่อนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นต้น

สุวัฒน์ จันทระจัน (๒๕๔๐) ได้แบ่งประเภทความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติไว้ ๘ ประเภท ดังนี้<sup>๑๕</sup>

๑. ความเชื่อเรื่องผีसागเทวดา
๒. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
๓. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเวทย์มนต์
๔. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามและสังหรณ์
๕. ความเชื่อเรื่องความฝัน
๖. ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ
๗. ความเชื่อยาพิษบ้าน
๘. ความเชื่อลักษณะบุคคล

เดือน คำดี ได้แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น ๑๐ กลุ่ม ดังนี้<sup>๑๖</sup>

๑. ความเชื่อในวิญญาณหลังตายที่แสดงออกมาในลักษณะเป็นผีसागเทวดา เรียกว่า เชื่อในอภิสมาณาย

๒. ความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังคงกระพันชาตรี เรียกว่า เชื่อในทางไสยศาสตร์

๓. ความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมและเวทย์มนต์ เรียกว่า เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ

๔. ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามยามดี ลางสังหรณ์ นิมิต เรียกว่า เชื่อในประเพณี

๕. ความเชื่อในเรื่องความฝัน เรียกว่า เชื่อในสุบินนิมิต

<sup>๑๔</sup> เทพ สงวนกิตติพันธ์, ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก ภาควิชา ภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๕).

<sup>๑๕</sup> สุวัฒน์ จันทระจัน, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า

<sup>๑๖</sup> เดือน คำดี, ศาสนาศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๕.



๖. ความเชื่อในสิ่งแวดลอมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ

๗. ความเชื่อในเรื่องยาพื้นบ้าน

๘. ความเชื่อในเรื่องขวัญ

๙. ความเชื่อในลักษณะของคนและสัตว์

๑๐. ความเชื่อในเรื่องศาสนา นรก สวรรค์ ภูผ ชาติ เป็นต้น

**สรุปได้ว่า** ประเภทของความเชื่อ สามารถจำแนกออกได้โดยหลัก เกณฑ์ต่าง ๆ มีความเชื่อตามที่เป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะให้ความสำคัญกับความเชื่อ มากน้อยเพียงไร ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีความเชื่อที่แตกต่างกันและจะเชื่อในสิ่งที่ตนนั้นได้พบหรือผ่าน ประสบการณ์มา และสามารถแยกได้ตามประเด็นจากข้อมูลข้างต้น ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุ ของการเกิดความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ

### ๑.๖.๑.๒ แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณี

#### (๑) ความหมายของประเพณี

**ประจวบ เี่ยมผู้ช่วย** ได้กล่าวว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติ ที่คนส่วนใหญ่ ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบอย่างเดียวกัน หรือเป็นระเบียบแบบแผน ที่ถือว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ ยอมรับของคนส่วนใหญ่และปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา<sup>๑๗</sup>

**อุดม เขยกริวงค์** ได้กล่าวว่า "ประเพณี" หมายถึง เป็นเรื่องของความ ประพฤติของกลุ่ม ชนยึดถือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมานาน ถ้าใครประพฤตินอกแบบถือเป็นการผิด ประเพณีเป็นการ แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกอย่างหนึ่ง<sup>๑๘</sup>

**สรุปได้ว่า** ประเพณี หมายถึง ระเบียบ แบบแผนที่กำหนด พฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นฝ่าฝืนมักถูก ตำหนิจากสังคม เมื่อมี ประเพณีเกิดขึ้นยังช่วยให้สังคมหรือคนในชาตินั้น ๆ ถูกมองว่าเป็นสังคมที่ เจริญมีความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ แต่จะสมบูรณ์ได้นั้นต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี

#### (๒) ประเภทของประเพณี

**อานนท์ อาภาภิรมณ์** ได้กล่าวถึงประเภทของประเพณีไว้ว่า ประเพณีไทย สามารถแบ่ง ออกได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้<sup>๑๙</sup>

๑. ขนบประเพณี (Institution) คือ ประเพณีที่สร้างขึ้นเป็นหลักสำหรับการ ประพฤติปฏิบัติ เป็นส่วนรวมซึ่งก็มีทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ประเพณีงานแต่งงาน ประเพณีงาน บวช เป็นต้น

<sup>๑๗</sup> ประจวบ เี่ยมผู้ช่วย, ศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๘๑.

<sup>๑๘</sup> อุดม เขยกริวงค์, ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นไทย, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

<sup>๑๙</sup> อานนท์ อาภาภิรมณ์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอเดียนส โตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๓.

๒. จารีตประเพณี (Mores) คือ ประเพณีที่มีต่อความสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ จารีตประเพณีเป็นเรื่องของความประพฤติที่เกี่ยวกับความรู้สึกผิดถูกทางศีลธรรม

๓. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) คือ ประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันโดยทั่วไป จนเป็นเรื่องธรรมดา บางครั้งใครปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ คนที่ละเลยไม่ปฏิบัติอาจถูกดูหมิ่นว่าเป็น คน ไม่มีมารยาทเป็นผู้ขาดการศึกษาหรือเสียสมบัติผู้ดี ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่นิยมและถือกัน เป็นธรรมเนียมสืบ ๆ กันมาในหมู่คณะ

**เสถียร โกเศศ** อ่างใน ขนิษฐา จิตชนะกุล ได้กล่าวว่า ประเภทของประเพณีมี ๓ ประเภทได้ดังนี้<sup>๒๐</sup>

๑. จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและ ปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่อง และมั่นคงเป็นเรื่องของความผิดถูกมีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาร่วมด้วย ดังนั้นสมาชิกในสังคมต้องทำ ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่วจะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจาก คนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่าถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณ หรือลูกอกตัญญู จารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่น แล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อม เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันไป

๒. ขนบประเพณีหรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้ แล้วปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็น ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้กันโดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอนแต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่าหรือ ตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล การขึ้นบ้านใหม่ ตรุษ สารท เป็นต้น

๓. ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาที่ทุกคนควรทำ มีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณีเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไป จนเกิด ความเคยชินและไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความคุ้นเคยและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมาก เป็นมารยาทในด้านต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย การพูดการรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น เป็นต้น ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ เอกลักษณะของประเพณีไทย ได้แก่ การผสมผสานทั้งลัทธิผีศาสนาเทวดา ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน เพื่อความสะดวกแก่การศึกษาและปฏิบัติ

<sup>๒๐</sup> ขนิษฐา จิตชนะกุล, คติชนวิทยา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

**ประจวบ เอี่ยมผู้ช่วย** ได้กล่าวถึงประเภทของประเพณีไว้ว่า ประเพณีแบ่งไว้อย่างกว้าง ๆ เป็น ๓ ประเภท ดังนี้<sup>๒๑</sup>

๑. จารีตประเพณีเป็นข้อกำหนดทางศีลธรรม ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตามหาก ไม่ ปฏิบัติ หรือฝ่าฝืนก็ถือเป็นความผิด เป็นความชั่ว ถูกสังคมลงโทษด้วยการกล่าวหาว่าเป็นคนนอกритจะไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ทั้งนี้เพราะสังคมได้กำหนดจารีตประเพณีขึ้น เพื่อเป็นปัจจัยให้คน มีศีลธรรม ประพฤติอยู่ในกรอบที่สังคมเห็นว่ามีความดี และเป็นสิ่งที่สังคมช่วยให้สังคมมีความสุข ความเจริญและคนโดยรวมมีสวัสดิภาพ

๒. ขนบประเพณี คือ เป็นระเบียบแบบแผนการปฏิบัติที่กำหนดไว้โดยตรงและ โดยปริยาย โดยตรงคือ ความเป็นระเบียบและพิธีการที่ชัดเจน ส่วนโดยปริยาย คือ เป็นที่รู้กันเอง ว่า ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ส่วนใหญ่จะมีหน่วยของสังคมที่เป็นสถาบันเป็นผู้วางระเบียบแบบ แผน ดูแลการประพฤติปฏิบัติและถ่ายทอดในหมู่สมาชิก

๓. ธรรมเนียมประเพณี คือ เป็นการประพฤติปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ที่ไม่มีระเบียบ แบบแผน กำหนดไม่มีผิดไม่มีถูก ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมารยาทในการกิน การพูด การแต่งตัว และการ กระทำ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของความนิยมของหมู่คณะว่ายึดถือเรื่องใดอย่างใด และจะอบรมสั่งสอน ว่าสิ่งใดควรปฏิบัติและสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ หรืออาจถูกถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติตาม ๆ กัน

**สรุปได้ว่า** ประเภทของประเพณี คือ เป็นเรื่องของความประพฤตินั้น แต่ละบุคคล กลุ่มชน ยึดถือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมา ถ้าใครประพฤตินอกแบบถือเป็นการผิด ประเพณีหรือจารีตประเพณี และเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกอย่างหนึ่ง

### (๓) ความสำคัญของประเพณี

วันเพ็ญ พวงพันธบุตร ได้แบ่งประเด็นความสำคัญของประเพณีไว้ ๖ ประการ ดังนี้<sup>๒๒</sup>

๑. ประเพณีเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีแก่กลุ่มชน และเป็นปีกแผ่นในหมู่ประชาชน ประเพณีจะช่วยชักนำให้คนประพฤติศิลปปฏิบัติธรรม ประเพณี การไหว้พระ สวดมนต์ ฟังธรรมประจำวันเป็นการสร้างบรรยากาศกุศลให้กับชีวิตของตนทำให้ห่างไกล จากความคิดชั่วร้ายเป็นวิธีการจูงใจให้นึกคิดอยู่กับความดี ประเพณีทำบุญตักบาตรประจำวันเป็นการฝึกฝนให้อยู่กับการเสียสละในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

๒. ประเพณีเป็นกิจกรรมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ประเพณีเป็นสิ่งที่แสดงถึงความ เจริญและความมีอารยธรรมทัดเทียมกับนานาประเทศ

๓. ประเพณีเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าประเพณีเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาลดจนตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสังคมได้

<sup>๒๑</sup> ประจวบ เอี่ยมผู้ช่วย, ศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๘๓.

<sup>๒๒</sup> วันเพ็ญ พวงพันธบุตร, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (สถาบันราชภัฏเทพสตรี. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๒.

๔. ประเพณีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง เป็นเอกลักษณ์เด่นประจำชาติมีส่วนช่วย ให้คนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความรักสามัคคีกันและจะส่งผลต่อการรวมพลัง ของหมู่คณะและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

๕. ประเพณีเป็นเครื่องแสดงถึงวิถีชีวิตของคนไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน การ สนใจประเพณีไทยแสดงว่าเราให้ความสำคัญแก่ตัวเราเอง ผู้ที่ละเลยไม่สนใจที่จะรักษาประเพณีอันดี งามของไทยเท่ากับเป็นการทำลายหรือทำให้ประเพณีไทยสูญสลาย ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวมีอยู่ มาก บางประเพณีอาจล้าสมัย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดการไว้จุก บางประเพณีก็มีการ เปลี่ยนแปลงไปบ้างให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน เช่น ประเพณีการบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

๖. ประเพณีมีรากฐานมาจากศาสนา ดังนั้นการรักษาประเพณีที่ดงามและ พยายามเข้าถึงหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานด้วยย่อมเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง หลักธรรมทางศาสนาต้อง อาศัยประเพณีดีงามต่าง ๆ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้เจริญงอกงาม การไม่สามารถเข้าถึงหลักธรรมของศาสนาและทอดทิ้งประเพณีดีงามต่าง ๆ โดยไม่คิดอ่านเข้าถึงหลักธรรมบ้างก็ทำให้สังคมไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรและจัดว่าเป็นอันตรายเช่นเดียวกัน

**ยิ่งยง เรืองทอง** ได้แบ่งความสำคัญของประเพณีไว้ ๗ ประการ ดังนี้<sup>๒๓</sup>

๑. ประเพณีแสดงถึงการมีแนวปฏิบัติวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญนัก ประวัติศาสตร์ถึงแม้จะเป็นชาวต่างชาติก็ได้ยอมรับว่าชาติไทยเราว่าเป็นชาติที่เจริญมานานแล้ว เพราะคนไทย มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามมาแต่โบราณกาลไม่น้อยกว่าชาติอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันแสดงว่าชาติไทยเป็นชาติที่มีอดีตที่สวยงามควรที่คนไทยทั้งหลายจะได้ภาคภูมิใจ

๒. ประเพณีแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและความก้าวหน้าของธรรมชาติเพราะ ชาติที่เจริญนั้นจะต้องมีแนวทางปฏิบัติธรรมที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในด้าน ประเพณีอันดีงามประจำชาติที่มีอยู่ เราต้องสนับสนุนและต้องส่งเสริมของดีของเราไว้ไม่ปล่อยให้ของชาติอื่นมากลืนของเราเสียหมด เมื่อมีสิ่งที่ดีงามคู่ชาติของเราตราบใดก็จะบังเกิดความ เจริญรุ่งเรืองขึ้น ในชาติทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

๓. การมีประเพณีที่ดีเป็นของเราเองทำให้ฐานะทางสังคมของประเทศดีขึ้น ด้วยเพราะเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูง มิฉะนั้นก็จะมีใครอยากมาติดต่อด้วยหรือถ้ามาก็มาในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความเจริญมากกว่าเรา ทำให้เราเป็นชาติที่ปราศจากเกียรติยศอยู่ในฐานะที่ต่ำต้อย และในที่สุดก็จะถูกบังคับให้อยู่ใต้อำนาจของเขา แต่ถ้าเรามีดีเท่าเทียมกับเขา เราก็จะ สามารถรักษาเกียรติยศความเป็นเอกราชและทุกสิ่งทุกอย่างของเราไว้ได้

๔. ประเพณีไทยเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของไทยแสดงว่าไทยเรามีเอกลักษณ์ เป็นตัวของตัวเองมิได้ลอกเลียนแบบจากชาติอื่นเมืองอื่น การมีอะไรเป็นตัวของตัวเองย่อมภูมิใจมากกว่าการหยิบยืมของเพื่อนบ้านมาใช้ และนี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ไทยยังดำรงความเป็นไทยเอาไว้

<sup>๒๓</sup> ยิ่งยง เรืองทอง, **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย** คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี,

๕. ประเพณีทำให้บังเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่เกิดการแตกแยกเป็นพวกเป็นเหล่า เพราะการมีประเพณีเหมือน ๆ กัน ย่อมแสดงว่าเป็นพรรคเป็นพวกเดียวกัน เมื่อความรู้สึกของคนไทยกลมเกลียวกันได้ก็ย่อมจะทำประเทศชาติมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง

๖. ประเพณีเป็นเครื่องแสดงถึงวิถีชีวิตและจิตใจของคนในสังคมทั้งในอดีตและ ปัจจุบันว่ามีความเป็นมาและเป็นอยู่อย่างไร การสนใจประเพณีแสดงว่าเราให้ความสำคัญแก่ตัว เราเองและไม่ดูถูกความเป็นไทยของตัวเอง

๗. ประเพณีช่วยให้คนในชาติประพฤติถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ออก นอกสู้นอกทางทำผิดกฎหมายหรือศีลธรรม

**นิษฐา จิตชนะกุล** ได้กล่าวถึง ความสำคัญของประเพณีไว้ว่า ประเพณีมีความสำคัญกับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์หลาย ประการด้วยกัน คือ<sup>๒๔</sup>

๑. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญยิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอดีตและปัจจุบันของคนในสังคมที่มีการสืบทอดต่อกันมาช้านาน

๒. ประเพณีจะช่วยควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมด้วยประเพณีจะเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้คนในสังคมได้มีแบบแผนในการปฏิบัติตามที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังไว้และถ้าหากใครไม่ยอมปฏิบัติตามย่อมได้รับตำหนิหรือลงโทษจากสังคม

๓. ประเพณีจะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการประพฤติปฏิบัติใด ๆ ของคนในสังคมที่มีแบบแผนเดียวกันก่อให้เกิดความสนิทสนมเป็นพวกพ้องเดียวกันและเสริมความสามัคคีของประเทศชาติ

๔. ประเพณีเป็นสัญลักษณ์ที่ชี้แนะให้เข้าใจชีวิต ประเพณีแต่ละอย่างจะแฝงไปด้วย แนวคิดหรือแนวทางการปฏิบัติที่เป็นของตนเองอีกทั้งขั้นตอนต่าง ๆ ของประเพณียังเป็นสัญลักษณ์ในแนวคิดที่จะช่วยให้เข้าใจชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง เช่น การไว้ผมจุก จะแสดงให้เห็นว่าบุคคลผู้นั้นยัง เป็นเด็กผู้ใหญ่ที่พบเห็นก็จะให้ความเมตตากรุณา

๕. ประเพณีเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย และประเพณีจะมี ลักษณะเป็นของตนเองที่ไม่ได้ลอกเลียนแบบมาจากชาติใด ซึ่งการมีประเพณีเป็นของตนเองจึงเป็น สิ่งที่น่าภาคภูมิใจ

**สรุปได้ว่า** ความสำคัญของประเพณี คือ ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในการทำให้สังคมมีความเจริญรุ่งเรืองในแต่ละด้านของสังคม ถ้าสังคมใดไม่มีสิ่งเหล่านี้ก็จะเกิดปัญหาในการปกครองของสังคม และถ้าสังคมใดที่ไร้เสียซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองแล้ว สังคมนั้นจะคงความเป็นสังคมอยู่ไม่ได้ สังคมหรือชาติที่มีความเจริญก็จะเข้ามาครอบครอง และสังคมนั้นก็จะอยู่ภายใต้อำนาจของสังคมหรือชาติที่เจริญ

<sup>๒๔</sup> นิษฐา จิตชนะกุล, คติชนวิทยา, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

### ๑.๖.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

#### (๑) ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖: ๗๘๘) กล่าวว่า “พิธีกรรม” หมายถึง โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำว่า “พิธี” และ “กรรม” ซึ่ง “พิธีกรรม” หมายถึง งานที่จัด ขึ้นตามลัทธิความเชื่อตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อสร้างความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา แบบอย่าง ธรรมเนียม พิธีกรรม และการบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในแนวทางของศาสนา<sup>๒๕</sup>

กึ่งแก้ว รัตถการ ได้กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคม ได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ ทำแล้วผู้ทำมีความสุขความหวังและเชื่อว่า พิธีกรรมนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขลักษณะของพิธีกรรม มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ เน้นเรื่องจิตใจ และเน้นเรื่องของสัญลักษณ์ ในสังคมไทยมีการประกอบ พิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย<sup>๒๖</sup>

อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง ส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมบางอย่างอาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์หรือมีส่วนประกอบของหลายศาสนาปะปนกันทั้งในระดับความเชื่อและการปฏิบัติหรือการประสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จนคนไทยทั่วไปไม่สามารถแยกออกได้ว่าส่วนใดเป็นศาสนาใด ซึ่งในทางปฏิบัติตามสภาพความเป็นจริงก็ไม่ได้มีความจำเป็นที่จะแยกให้ชัดเจน<sup>๒๗</sup>

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ ได้กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง รูปแบบของ พฤติกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อแสดงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพิธีการสำหรับกลุ่ม คนทั่วไปที่กระทำ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ<sup>๒๘</sup>

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวว่า พิธีกรรมส่วนรวม ได้แก่ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา และพิธีกรรมในช่วงสำคัญของชีวิต นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพุทธศาสนาว่า เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นเมื่อถึงวันสำคัญ เช่น วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา ในสมัยก่อนจึงไปประกอบพิธีที่วัด พิธีส่วนรวมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีดังนี้

เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม

เดือนสาม บุญข้าวจี

เดือนสี่ บุญเพรส

เดือนห้า บุญสงกรานต์

<sup>๒๕</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นามมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

<sup>๒๖</sup> กึ่งแก้ว รัตถการ, คติชนวิทยา เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๘๔, (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๙), หน้า ๙๖.

<sup>๒๗</sup> อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

<sup>๒๘</sup> ประชิด สกฤษณ์พัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐.

เดือนหก บุญวิสาขบูชา

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

เดือนสิบเอ็ด เดือนบุญออกพรรษา

เดือนสิบสองบุญกฐิน<sup>๒๙</sup>

**พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ** ได้กล่าวว่าชาวอีสานเชื่อประเพณี ๑๒ เดือน อันเป็นประเพณีของชาวอีสานมาแต่บรรพบุรุษ ในเดือนสามชาวอีสานจะทำประเพณี พิธีกรรมหลายอย่างอันได้แก่

๑. ทำพิธีเลี้ยงลาตาแขก (พระภุมินา) เพราะเอาข้าวขึ้นเถ้าแล้ว
๒. เอ็นขวัญข้าว สู่ขวัญข้าว
๓. ทำบุญเรือน พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์
๔. นำกระบุงข้าวเปลือกไปถวายวัด หาบปุ๋ยคอกใส่อันนา คันนา
๕. วันเพ็ญเดือนสาม ทำบุญข้าวจีและมาฆบูชา
๖. เตรียมการทำบุญเฒาส (มหาชาติ)<sup>๓๐</sup>

**สาร สารทัศนันท** กล่าวถึงประเพณีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ว่า ฮีตสิบสองเป็นประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือนจนครบสิบสอง ซึ่งชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบมาแต่โบราณ มีดังนี้

“ฮีตสิบสอง” ชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือเคร่งครัดงานประเพณีซึ่งได้จัดทำขึ้นทั้งพิธีเกี่ยวเนื่องในทางศาสนา และพิธีของชาวบ้านรวมทั้ง ๑๒ เดือน เรียกตามภาษาพื้นเมืองว่า “ฮีตสิบสอง” และมักจะกล่าวควบกันกับระบอบการปกครองโบราณของภาคนี้ซึ่งเรียกว่า “คองสิบสี่” แล้วเรียกคู่กันไปว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ประเพณีแต่ละเดือนๆมีดังนี้ คือ

๑. บุญข้าวกรรม(ข้าว หรือเข้า) เป็นพิธีสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เพื่อการปฏิบัติขององค์ท่านให้พ้นจากอาบัติกิเลสต่างๆมีการให้ทานรักษาศีลภาวนาและแผ่เมตตากำหนดเวลาทำพิธีกันขึ้นในเดือนอ้าย

๒. บุญคูณลาน กำหนดพิธีในระหว่างเดือนยี่ คือเมื่อนวดข้าวในลานเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะการทำบุญให้ทานเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและหมู่บ้านก่อนที่จะบรรทุกข้าวเปลือกมาใส่ไว้ใน ยุ้งหรือฉางข้าวต่อไป

๓. บุญข้าวจี กำหนดพิธีกันในกลางเดือน ๓ คือการทำ “ข้าวจี”คือการนำข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้วมาปั้นเป็นก้อนขนาดพอเหมาะ ซึ่งอาจจะมีการทาไข่เพื่อเพิ่มความหอมแล้ว นำไป “อัง” หรือ “จีไฟ” ให้ สุกอีกทีหนึ่ง โดยชาวบ้านจะรวมตัวกันทำที่หมู่บ้านตามบ้านหรือไปรวมกันทำที่วัดเสร็จแล้ว นำถวายให้พระภิกษุหรือสามเณรได้ขบฉันพร้อมกับอาหารคาวหวานอื่นๆ

<sup>๒๙</sup> จารุวรรณ ธรรมวัตร, **คติชาวบ้าน**, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙๐ – ๑๙๒.

<sup>๓๐</sup> พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวบ้านในวัฒนธรรมพื้นบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐ – ๒๑.

๔. บุญพะเวสหรือ บุญมหาชาติ มีการพึ่งเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก ถือว่าเป็นการทำบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ พุทธศาสนิกชนไปร่วมทำบุญกันที่วัดกันอย่างมากมายงานบุญดังกล่าวนิยมทำกัน ระหว่างเดือน ๔

๕. บุญสงฆ์น้ำ กำหนดพิธีกันในเดือน ๕ โดยการ ตักน้ำเย็นที่ใสสะอาดประพรมด้วยน้ำหอมเจือแล้วนำไปสรงพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ โดยเริ่มตั้งแต่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ไปถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ความมุ่งหมายก็เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

อนึ่ง ในการประกอบกุศลอื่นๆในบุญสงฆ์น้ำนี้ก็จะมีการก่อพระเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลาหรือสัตว์ที่มีชีวิต มีพิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล เสร็จแล้วมีการเล่นฟ้อนรำขับร้องและสาดน้ำกันเป็นที่สนุกสนาน

๖. บุญบั้งไฟ กำหนดพิธีขึ้นในระหว่างเดือน ๖ เรียกอีกอย่างว่าบุญก็ได้ ความมุ่งหมายคือทำบุญกุศลที่วัดเสร็จแล้ว ตอนบ่ายก็จะมีพิธีจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการบวงสรวงพระยาแถนเทวดาบนท้องฟ้า บันดาลให้ฝนตก เพื่อชาวนาจะได้ทำนาในฤดูต่อไป

๗. บุญซำฮะ คำว่า “ซำฮะ” ก็คือ “ซำระ” นั้นเอง ความหมายว่าต้องการซำระสิ่งที่กรรกร้างให้หมดมลทินเครื่องเศร้าหมองต่างๆ โดยเฉพาะด้านร่างกาย จะทำโดยการนำผ้านุ่ง ผ้าห่มเครื่องใช้ที่สกปรกซักฟอกซำระให้สะอาด และในด้านจิตใจ จะทำโดยการทำบุญให้ทานจะทำให้ร่างกายและจิตใจจะได้ผ่องใสอยู่เย็นเป็นสุขเรื่อยไป

๘. บุญเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนจะไปร่วมทำบุญที่วัดโดยมีเครื่องถวายสักการะที่สำคัญก็คือ เทียนพรรษา ทำโดยการหล่อเทียนแล้วสลักเทียนเป็นลวดลายตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามอาจจะทำเพื่อการประกวดโดยแต่ละหมู่บ้านจะจัดขบวนแห่ขึ้นแล้วตรงไปยังวัดกำหนดตรงกับวันเพ็ญเดือน ๘

๙. บุญข้าวประดับดิน กำหนดพิธีในวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ ที่เรียกกันว่า “ข้าวประดับดิน” ก็โดยการนำเอาข้าวห่อ ขนมหวานและหมากพลู บุหรี่ นำไปวางไว้บนพื้นดินตามที่ต่างๆ เพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วนอกจากนั้นเมื่อทำบุญดังกล่าวแล้วก็ยังได้มีการเลี้ยงอาหารกันในระหว่างครอบครัวและแจกจ่ายไปตามญาติพี่น้องที่เคารพนับถือในวันนี้ชาวบ้านก็จะพากันเข้าวัดรักษาศีลฟังธรรมเทศนาอีกด้วย

๑๐. บุญข้าวสาก คำว่า “ข้าวสาก” ก็คือ “ข้าวสลาภ” นั้นเอง พิธีนี้กระทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ชาวบ้านได้นำข้าวต้ม ขนม เลี้ยงดูแจกจ่ายกันในตอนเพลของวันนี้ ชาวบ้านได้นำสำหรับข้าวและเครื่องไทยทานเพื่อนำเข้าไปถวายพระภิกษุในวัด เขียนสลาภบอกชื่อเจ้าของสำหรับกับข้าวแล้วนำลงใส่บาตร พร้อมกับนิมนต์ให้พระภิกษุตลอดจนสามเณรเป็นผู้จับสลาภ พระภิกษุองค์ใดถูกสลาภของใครก็จะได้รับสำหรับกับข้าวและเครื่องไทยทานของผู้นั้น

๑๑. บุญออกพรรษา ในวันนี้ก็เป็นโอกาสของชาวพุทธศาสนิกชนจะได้แสดงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ครั่งใหญ่ ชาวบ้านและพระสงฆ์ตลอดจน สามเณรจะช่วยกันจัดทำได้ประทีปขึ้นใน



วัดตรงหน้าพระอุโบสถ แล้วนำประทีปธูปเทียนมาจุดบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งตรงกับ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน

๑๒. บุญกฐิน ชาวบ้านได้พากันทำบุญกฐินหลังจากออกจากพรรษา ซึ่งถือตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา นอกจากบุญกฐินแล้วยังมีบุญทอดผ้าป่า โดยเฉพาะบุญทอดผ้าป่านี้ไม่ได้กำหนดตามกาลและเวลา คือ เจ้าของหรือเจ้าภาพกำหนดทำพิธีเมื่อไรก็ได้ ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนนี้ พุทธศาสนิกชนชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้จัดพิธีทำบุญนี้ของแต่ละเดือนอย่างเคร่งครัด และถือเป็นประเพณีปฏิบัติกันเรื่อยมาจนเท่าทุกวันนี้<sup>๓๑</sup>

**ค. ต้นสิงห์** กล่าวว่า บุญข้าวจีเป็นประเพณีการทำบุญเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา นับว่าเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ของชาวอีสาน เพราะเป็นประเพณี

อีตลีสองที่ให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสชุมนุมกัน ทุกคนได้มีเวลาเข้าใกล้ชิดกับหลักการของธรรมะทางพระพุทธศาสนา เป็นการทำบุญของชาวอีสานที่ได้กระทำเป็นมรดกตกทอดหลายชั่วอายุคน แม้ในปัจจุบันก็ยังกระทำอยู่ ถือว่าทุกคนต้องเอาใจใส่ เพราะการทานข้าวจีได้บุญกุศลมาก เป็นกาลทานชนิดหนึ่ง ถ้าหากขาดไปไม่ทำบุญสักปีหนึ่ง เผลอในปีนั้นชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเกิดเหตุร้ายต่างๆ ชาวบ้านจะมีความเสียใจและพูดไปในทำนองที่ว่า เพราะไม่ทำบุญข้าวจีนี้เองจึงเกิดเหตุร้ายเช่นนี้<sup>๓๒</sup>

**ปริญญ์ ภิขุ** กล่าวว่า การทำบุญข้าวจี คนนิยมทำกันมาก เพราะถือว่าได้บุญได้กุศลมาก และเป็นกาลทานชนิดหนึ่ง เวลากำหนดขึ้นในเดือน ๓ จึงมีชื่อเรียกกันอย่างว่าบุญเดือนสาม ในการทำพิธี ชาวบ้านจัดหาฟืนและไม้เสียบมาไว้ที่เรือนของตน รุ่งเช้าจุดไฟขึ้น เอาข้าวเหนียวปั้นเป็นปิ่นๆ จีไฟเอาไขไก่ทาให้ทั่ว เอน้ำอ้อยยัดเข้าไปข้างในแล้วนำไปถวายพระและทำพิธีต่อไป<sup>๓๓</sup>

**จารุบุตร เรื่องสุวรรณ** ได้กล่าวว่า เมื่อพอถึงเดือนสาม ชาวบ้านจะมีการประชุมกันเพื่อหาฤกษ์จัดวันทำบุญขึ้น พอถึงวันฤกษ์ทำบุญชาวบ้านทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จัดหาถ่าน ฟืน และไม้เสียบข้าวจีมาเตรียมไว้ รุ่งเช้าชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจีเพื่อจะนำมาถวายทาน โดยเอาข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นพอประมาณ โรยเกลือจีไฟเอาไขไก่ทาให้ทั่วแล้วจีไฟให้สุก เอน้ำอ้อยหรือน้ำตาลยัดเข้าข้างในปั้นข้าวจี กะพอตักกิน แล้วนำมาถวายทานทำบุญร่วมกันที่วัด (ศาลาโรงธรรม) มีการอาราธนาศีลว่าคำถวายข้าวจี เสร็จแล้วเอาไปใส่บาตร พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วชาวบ้านก็ไปทำบุญยกอาหารคาวหวานไปถวาย จากนั้นพระสงฆ์จะเทศน์ฉลองข้าวจี และเทศน์หนังสือลำต่างๆ ตลอดทั้งวัน<sup>๓๔</sup>

<sup>๓๑</sup> สาร สารทัศนันทน์, **อีตลีสอง – คลองสิบสี่**, (เลย : เมืองเลยการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑-๑๕.

<sup>๓๒</sup> ค. ต้นสิงห์, **บุญข้าวจีของชาวอีสาน**, หน้า ๒.

<sup>๓๓</sup> ปริญญ์ ภิขุ, **ประเพณีอีสานโบราณบางเรื่องเล่ม ๑**, (มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๖), หน้า ๖๒.

<sup>๓๔</sup> จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, “ขนบธรรมเนียมประเพณีระบอบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า”, **วารสารวัฒนธรรมไทย**, (พฤศจิกายน, ๒๕๒๑) : ๒๗.

**สรุปได้ว่า** พิธีกรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น พิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตาม อย่างเคร่งครัด พิธีกรรมบางอย่างอาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ก็ได้ เพราะ ผู้ทำทำแล้วมีความสุขทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขและสร้างความขลังหรือความเป็นสิริมงคลให้ชีวิต ครอบครัว และสังคม

## (๒) ประเภทของพิธีกรรม

**ยศ สันตสมบัติ** แบ่งประเภทของพิธีกรรมไว้ ๓ ประเภท ดังนี้<sup>๓๕</sup>

๑. พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปี (calendrical ritual) เช่น เทศกาล ปีใหม่ เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เป็นต้น

๒. พิธีกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละช่วงอายุวัฏจักรชีวิต (life cycle ritual) เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การเลื่อนสถานภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ การตาย เป็นต้น

๓. พิธีกรรมที่ช่วยให้มนุษย์เผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ (crisis ritual) เป็นพิธีกรรม ที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจนหรือต้องการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง และทำให้เกิดความสบายใจ เช่น ต้องการแก้ไข ภัยพิบัติ ความทุกข์ยาก โรคภัยไข้เจ็บ หรือช่วยให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤติในชีวิต เป็นต้น

**ประชิด สกุนะพัฒน์** แบ่งประเภทของพิธีกรรมไว้ ๓ ประเภท ดังนี้<sup>๓๖</sup>

๑. พิธีกรรมตามปฏิทิน เป็นการกำหนดวันสำคัญในแต่ละเดือนของปีว่าตรงกับ วันใดและต้องทำอะไรบ้าง

๒. พิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต โดยจะจัดขึ้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญในชีวิต เช่น โคนจุก บวช แต่งงาน เป็นต้น

๓. พิธีกรรมรักษาโรค ได้แก่ การใช้มนต์ เวทมนต์คาถา พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีบังสุกุล เป็นต้น

**สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ อ่างใน เรไร ไพรวรรณ** แบ่งประเภท ของพิธีกรรมไว้ ๓ ประเภทดังนี้<sup>๓๗</sup>

๑. พิธีกรรมเกี่ยวกับส่วนรวม เช่น พิธีสารท ตรุษ สงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษาและออกพรรษา เป็นต้น

๒. พิธีเกี่ยวกับครอบครัว เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงานการตาย เป็นต้น

๓. รัฐพิธีและราชพิธี เช่น พิธีตรียวาย ตรียัมปวาย เป็นต้น

<sup>๓๕</sup> ยศ สันตสมบัติ, *มนุษย์กับวัฒนธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๐.

<sup>๓๖</sup> ประชิด สกุนะพัฒน์, *วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย*, หน้า ๖๕.

<sup>๓๗</sup> เรไร ไพรวรรณ, *คติชนและภูมิปัญญาไทย*, โครงการผลงานวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

สรุปได้ว่า ประเพณีของพิธีกรรมสามารถแยกออกได้หลายประเด็นซึ่ง พิธีกรรมที่กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทาง พุทธ ศาสนา คือ เทศกาลปีใหม่ เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษาที่จัดเฉลิมฉลองทุกปีและปฏิบัติ สืบต่อกันมาเป็นทอด ๆ

### (๓) ลักษณะความสำคัญของพิธีกรรม

สุเมธ เมธาวิทยกุล กล่าวถึงลักษณะความสำคัญของพิธีกรรมไว้ ดังนี้<sup>๓๘</sup>

๑. พิธีกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความป็นจริง เมื่อผู้ประกอบ พิธีกรรมแสดงออกทางกาย วาจา และการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ย่อมแสดงออกตามที่จิตใจสั่งให้กระทำ ตามที่ต้องการ เช่น การกราบ การไหว้ การกล่าวคำบูชา เป็นสื่อที่ทำให้ผู้พบเห็นทราบว่าผู้กระทำ มีความเคารพอ่อนน้อม ยำเกรง เป็นต้น

๒. พิธีกรรมเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ เพราะมีสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม ร่วมกัน ผู้ที่แสดงสื่อสัญลักษณ์เช่นนั้นแม้จะอยู่ห่างไกลกัน ทำให้ผู้ที่พบเห็นเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกัน เช่น คนที่กราบไหว้พระพุทธรูปไม่ว่าอยู่ที่ส่วนไหนของโลกก็บอกได้ว่าเป็นชาวพุทธ พิธีกรรมบางอย่างโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนนั้นจนทำให้เกิดเอกภาพขึ้นในสังคม

๓. พิธีกรรมเน้นจิตใจเป็นสำคัญ คือ มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การทำให้เกิดผล ทางจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจ และเหตุที่ทำให้เพราะมีความเชื่อว่าวิฤตติการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์เกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น อยากให้ข้าวในนาได้ผลดีก็หวังว่าพระแม่โพสพจะช่วย บันดาลให้ได้ดังหวัง หรือเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งเชื่อว่าเป็นอำนาจของผีบางเทวดาก็หวังว่าอำนาจของ พระพุทธมณัตซึ่งเหนือกว่าผีบางเทวดาจะช่วยให้ปลอดภัยได้

๔. พิธีกรรมทางศาสนามีความสำคัญต่อศาสนามาก พิธีกรรมเสมือนเปลือก กระพี้ของต้นไม้ แก่นแท้ของศาสนาเปรียบเสมือนแก่นของต้นไม้ถ้าขาดพิธีกรรมอันเป็นเปลือกนอก ศาสนาก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะพิธีกรรมเป็นด่านนอกที่ป้องกันศาสนาไว้และเป็นสื่อที่ชักนำคนเข้ามา หาแก่นแท้ของศาสนา

**ประเวศ วะสี** อ่างใน เรไร ไพรวรรณ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของพิธีกรรมไว้ว่า การประกอบพิธีกรรมเป็นการแสดงออกของสังคมที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ และความเอื้ออาทรทั้งในระดับมนุษย์กับมนุษย์ ทั้งยังเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมที่สังคมยกย่อง ถ่ายทอดอุดมคติที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนให้สืบเนื่องต่อไป พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องความเชื่อของมนุษย์ที่มีได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอยและไร้เหตุผล มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นอย่างมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน การแสดงออกจึงเป็นไปในรูปสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ จึงกล่าวได้ว่าระบบความเชื่อและพิธีกรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ และการเรียนรู้อันยาวนาน ภายในพิธีกรรมมีทั้งการเรียนรู้และการถ่ายทอดอยู่ในตัวซึ่งเชื่อมโยงทุกอย่างอยู่ด้วยกัน<sup>๓๙</sup>

<sup>๓๘</sup> สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกับพิธีกรรม**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๑.

<sup>๓๙</sup> เรไร ไพรวรรณ, **คติชนและภูมิปัญญาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๓), หน้า ๗๕.

**สรุปได้ว่า** ความสำคัญของพิธีกรรม ทำให้เกิดผลทางจิตใจทำให้เกิด ความสบายใจ พิธีกรรมยังเป็นเครื่องชี้ถึงความสามัคคีและความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของคนในชาติ เพราะสำหรับประเทศไทยคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ พิธีกรรมส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระสวดมนต์ การทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อและหลักการของพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

### ๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**กมล บุญเขต และคณะ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ประเพณีบุญผะเหวด : กรณีศึกษา ประเพณีบุญผะเหวด ชาวไทย-หล่ม อำเภอล่มสักและอำเภอล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของชาวไทย - หล่ม จะจัดขึ้นทุกปี ปีละ ๑ ครั้ง ในช่วงเดือน มีนาคม - เมษายน จะมีวันรวมเรียกว่า “วันโฮม” ชาวบ้านจะมาช่วยกันจัดตกแต่งสถานที่ เพื่อจัดงานบุญผะเหวด โดยเตรียมเครื่องสักการะต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละ ๑,๐๐๐ อัน เป็นต้น ตั้งศาลเพียงตาขนาดเล็กพร้อมกับประดับธงขนาดใหญ่ เป็นจำนวน ๘ ทิศรอบ ๆ ศาลาการเปรียญ เพื่อเป็นที่วางเครื่องสังเวยสำหรับประกอบพิธี ภายในศาลาการเปรียญจะแขวนผ้าที่มีภาพวาดเรื่องราวพระเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ก่อนเริ่มพิธีจะมีการเทศน์มหาชาติและนิมอัญเชิญ พระอุปัชฌาย์มาปกป้องภัยอันตรายทั้งปวง และให้โศคลาภแก่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี โดยมีความเชื่อว่าผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในหนึ่งวันและจัดเตรียมเครื่องบูชาได้ถูกต้องจะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย แต่ถ้าหากตั้งเครื่องบูชาไม่ถูกต้องจะทำให้เกิดสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ตามมา จึงทำให้ทุกคนในหมู่บ้านให้ความสำคัญ กับประเพณีนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้น นอกจากเป็นการระลึกถึงพระเวสสันดรพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบำเพ็ญเพียรบารมีชาติสุดท้ายของพระองค์ก่อนจะเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายหลัง<sup>๔๐</sup>

**จันทะนี คามะดา<sup>๔๑</sup>** ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ประเพณีบุญข้าวจีกับสังคมและวัฒนธรรมตำบลนาอ้อ อำเภอมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญข้าวจีบ้านนาอ้อ ในอดีตนั้นเมื่อถึงเดือนสามก็มีการจี่ข้าวเพื่อรับประทานในครัวเรือน และเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ตามประเพณีอีสานทั่วไปจนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ ประเพณีบุญข้าวจีได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาเป็นประเพณีประจำตำบลนาอ้ออย่างยิ่งใหญ่ โดยมีผู้ร่วมริเริ่มหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะสภาวัฒนธรรมจังหวัดเลยและกระทรวงศึกษาธิการที่ผลักดันให้มีการฟื้นฟูประเพณีนี้ขึ้นและมีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยมีกิจกรรมหลักที่สำคัญของชาวตำบลนาอ้อ คือ การประกวดข้าวจียักษ์ การแข่งขันทำข้าวจีที่มีรสชาติดี มีการประกวดขบวนแห่ข้าวจี ทุกคนมีส่วนร่วมใน

<sup>๔๐</sup> กมล บุญเขต และคณะ, “ประเพณีบุญผะเหวด : กรณีศึกษาประเพณีบุญผะเหวด ชาวไทย-หล่ม อำเภอล่มสักและอำเภอล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๓).

<sup>๔๑</sup> จันทะนี คามะดา, “ประเพณีบุญข้าวจีกับสังคมและวัฒนธรรมตำบลนาอ้อ อำเภอมือง จังหวัดเลย”, ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓).

กิจกรรม การละเล่นพื้นบ้านที่สร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชนตำบลนาอ้อ เช่น หัวล้านชนกัน ปีนเสาน้ำมัน รีรีข้าวสาร ฯลฯ ด้านความเชื่อ ชาวตำบลนาอ้อมีความเชื่อว่าการทำบุญด้วยข้าวจีซึ่งนับว่าเป็นข้าวใหญ่ บริสุทธิ มีความหอม ถ้าได้นำมาทำข้าวจีแล้วนำไปถวายพระจะมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว โดยเฉพาะในด้านการปลูกข้าวในปีต่อไป เชื่อว่าจะได้ผลผลิตดี มีปริมาณที่มากขึ้น ด้านเศรษฐกิจในช่วงจัดงานประเพณีบุญข้าวจีทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้นเพราะมีนักท่องเที่ยวและชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงเข้าไปร่วมประเพณีเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะชุมชนตำบลนาอ้อเป็นชุมชนแห่งวัฒนธรรม มีการผลิตข้าวของเครื่องใช้มากมาย เช่น เครื่องจักสาน ไม้กวาด ร้านอาหาร ฯลฯ ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น

ประเพณีบุญข้าวจีสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับครอบครัว ลูกหลานที่ไปทำงานที่อื่น หรือได้ไปอาศัยอยู่ที่อื่นเมื่อถึงวันงานก็จะกลับบ้านมาร่วมประเพณี ทำให้สมาชิกในครอบครัวแต่ละครอบครัวได้มีโอกาสอันดีที่จะได้พบปะญาติ พี่น้อง หมู่บ้านกับหมู่บ้านก็มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นมากขึ้น เพราะได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้าใจ ความรัก ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนตำบลนาอ้อทั้ง 8 หมู่ และนอกจากจะสร้างความสัมพันธ์ในตำบลแล้ว ยังสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่ชุมชน ไม่เพียงแต่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเท่านั้น งานประเพณีบุญข้าวจียังช่วยในการอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนาวัฒนธรรม และเผยแพร่เครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ทำให้ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามนี้คงอยู่ต่อไป

**พระครูสิทธิธรรมาภรณ์ (สุวัฒน์ อภิวิฑฺฒโน/เขตพานิชย์)** ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวจี และข้าวแดกงาของชาวเทศบาลตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญข้าวจีและข้าวแดกงาของชาวเทศบาลตำบล นาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย พบว่า ตำบลนาอ้อ ได้มีการฟื้นฟูประเพณีบุญข้าวจีอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่ง เป็นปีที่บ้านนาอ้อ ได้รับยกย่องจากสภาวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมต้นแบบของ จังหวัดเลยและมีการจัดงานประเพณีแบบเป็นระเบียบแบบแผนและจัดงานอย่างต่อเนื่องมาทุกปี และชาวเทศบาลตำบลนาอ้อ มีความเชื่อในเรื่องการให้ทานข้าวจีของนางปทุมทาสี เพราะนางได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นอริยบุคคลหลังจากที่ได้ถวายข้าวจีให้กับพระพุทธเจ้า จึงเป็นมูลเหตุที่มาของประเพณีบุญข้าวจีและข้าวแดกงา ของชาวเทศบาลตำบลนาอ้อสืบมา

ประเพณีบุญข้าวจี และข้าวแดกงาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวเทศบาลตำบลนาอ้อ ซึ่งเกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจ ทำให้เกิดความภูมิใจ ช่วยกันอนุรักษ์สืบทอดประเพณีให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ด้านความสามัคคีของคนในชุมชน ด้านวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เกิดศรัทธายอมรับและปฏิบัติตามประเพณี ด้านศาสนา ชาวเทศบาลตำบลนาอ้อได้ถวายอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ แก่

พระภิกษุสามเณร ในด้านวัฒนธรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ยกย่องให้ประเพณีบุญข้าวจี่และข้าวแดกงาของชาวเทศบาลตำบลนาอ้อเป็นวัฒนธรรมต้นแบบต่อไป<sup>๔๒</sup>

**สุนทร การงาน** ได้ศึกษาวิจัย เรื่องประเพณีกุ่มข้าวใหญ่ และบุญข้าวจี่บ้านหนองกุ้ง ตำบลเสือโก้ก อำเภอกาบัง จัหวัดมหาสารคาม พบว่า องค์ประกอบของบุญข้าวจี่ประกอบด้วย บุคคล เวลา สถานที่ และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับบุญข้าวจี่มีผู้ประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธีประกอบพิธี คือ พระภิกษุเวลาในการประกอบพิธีคือ วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเชื่อว่าเป็นวันที่ดีที่สุด สถานที่ประกอบพิธีมี ๒ แห่ง คือ ที่ศาลากลางบ้าน และศาลหลักบ้าน ศาลหลักบ้านนี้เป็นที่สถิตของอารักษ์ มีหน้าที่ดูแลรักษาให้ชาวบ้านอยู่ด้วยความสงบสุข ส่วนวัตถุสิ่งของที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของบุญ คือ ข้าวจี่ มีความเชื่อว่าผู้ให้ทานข้าวจี่แด่พระสงฆ์จะได้กุศลมาก<sup>๔๓</sup>

**เครือจิต ศรีบุญนาถ** ศึกษา การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมกินฮืดของชนเผ่าดั้งเดิมสายตระกูลมอญ-เขมรในเขตอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง พบว่า เดือนสาม ในมื่อเพ็ง (วันเพ็ญ) ทำบุญข้าวจี่ ทำบุญมาฆบูชา เริ่มพิธีทำบุญข้าวจี่โดยในตอนเช้าให้เอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนขนาดเท่ากำมือแล้วชุบขมิ้นทาด้วยน้ำอ้อย นำไปปิ้งหรือจี่พอเกรียมแล้วชุบด้วยไข่ ไข่แดงสุกแล้วใส่ภาชนะไปตั้งไว้ในห่อแจก (ศาลาวัด) นิมนต์พระมาให้ศีลให้พรแล้วเอาข้าวจี่ใส่บาตรนำถวายแด่พระสงฆ์พร้อมด้วยอาหารอื่น ๆ เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว มีการแสดงพระธรรมเทศนา ข้าวจี่ที่เหลือจากพระฉันให้แบ่งกันรับประทานถือว่าจะมีโชคดี ความหมาย เดือนนี้เป็นฤดูหนาว แต่ละครอบครัวได้ก่อไฟผิงจะมีถ่านไฟแดง จึงเหมาะกับการทำข้าวจี่ เพื่อเพิ่มรสชาติให้น่ารับประทานจึงใส่ไข่ และน้ำอ้อยผสมเข้าไป จึงเป็นประเพณีบุญข้าวจี่ ดังคำกล่าวที่ว่า “เดือนสามค้อย เจ้าหัว (เจ้าอาวาส) คอยปั้นข้าวจี่ ข้าวจี่ปมน้ำอ้อย จัวน้อย (เณร) เช็ดน้ำตา” ณ ปัจจุบันประชาชนบางคนในจังหวัดมหาสารคามได้ทำยึดขายเป็นอาชีพได้<sup>๔๔</sup>

**พระมหาอนงค์ กตปุณฺโญ (หล้าทองอินทร์)** ได้ศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ประเพณีการทำบุญให้ทานในปัจจุบันที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งของการ ทำบุญให้ทานตามกาล

<sup>๔๒</sup> พระครูสิทธิธรรมมาภรณ์ (สุวัฒน์ อภิวิฑฒโน/เชิดพานิชย์), “การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวจี่ และข้าวแดกงาของชาวเทศบาลตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

<sup>๔๓</sup> สุนทร การงาน, “ประเพณีกุ่มข้าวใหญ่ และบุญข้าวจี่บ้านหนองกุ้ง ตำบลเสือโก้ก อำเภอกาบัง จัหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐).

<sup>๔๔</sup> เครือจิต ศรีบุญนาถ, “ การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมกินฮืดของชนเผ่าดั้งเดิมสายตระกูลมอญ-เขมรในเขตอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๐).

สมัยของชาวพุทธตำบลเมืองเก่า คืออีต ๑๒ บางส่วน คือ บุญพระเวส บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญข้าวประดับดิน บุญข้าชะ บุญข้าวจี บุญสงกรานต์ เป็นต้น<sup>๔๕</sup>

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่าการได้ถวายทานด้วยข้าวจินั้นได้บุญกุศลมากซึ่งสอดคล้องกับปริญา ภิกขุ กล่าวว่า การทำบุญข้าวจี คนนิยมทำกันมาก เพราะถือว่าได้บุญได้กุศลมาก และเป็นกาลทานชนิดหนึ่ง เวลากำหนดขึ้นในเดือน ๓ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าบุญเดือนสาม

ชาวตำบลเทพศิรี ก็มีวิถีชีวิตและพฤติกรรมของแบบชาวอีสานโดยทั่วไปจึงให้ความสำคัญกับประเพณีบุญข้าวจีเป็นอย่างมากเพราะเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากชาวเทศบาลตำบลเทพศิรีจะจัดงานประเพณีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา ซึ่งสอดคล้องกับจารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า เมื่อพอถึงเดือนสาม ชาวบ้านจะมีการประชุมกันเพื่อหาฤกษ์จัดวันทำบุญขึ้น พอถึงวันฤกษ์ทำบุญชาวบ้านทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จัดหาถ่าน ฟืน และไม้เสียบข้าวจีมาเตรียมไว้ รุ่งเช้าชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจีเพื่อจะนำมาถวายทาน โดยเอาข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นพอประมาณ โรยเกลือจีไฟเอาไข่เป็ดหรือไข่ไก่ทำให้ทั่วแล้วจีไฟให้สุก เอาน้ำอ้อยหรือน้ำตาลยัดเข้าข้างในปั้นข้าวจี กะพืดกันและทาน แล้วนำมาถวายทานทำบุญร่วมกันที่วัด (ศาลาโรงธรรม) มีการอาราธนาศีลว่าคำถวายข้าวจี เสร็จแล้วเอาไปใส่บาตร พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วชาวบ้านก็ไปทำบุญยกอาหารคาวหวานไปถวาย จากนั้นพระสงฆ์จะเทศน์ลงข้าวจี และเทศน์หนังสือลำต่างๆ ตลอดทั้งวัน

## ๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารดังต่อไปนี้

**๑.๗.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources)** เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Document research) เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงพุทธธรรมที่มีปรากฏใน คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารเกี่ยวกับความเชื่อและคุณค่าประเพณีบุญข้าวจี

**๑.๗.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources)** ได้แก่ แหล่งข้อมูล บทสัมภาษณ์หนังสือ ตำรา เอกสาร เว็บไซต์ ที่มีผู้ประพันธ์ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและคุณค่าประเพณีบุญข้าวจี ตลอดจนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นต่อการวิจัย

**๑.๗.๓ การศึกษาภาคสนาม** เป็นการศึกษาจากการสังเกต การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง คือกลุ่มเป้าหมาย เกี่ยวกับหลักความเชื่อและคุณค่าประเพณีข้าวจี โดยการวิเคราะห์ข้อมูล

<sup>๔๕</sup> พระมหานงค์ กตปุญโญ (หล้าทองอินทร์), “ศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, *ปริญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

และสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักวิชาการโดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นซึ่งเป็นแบบปลายเปิดและสัมภาษณ์ในเชิงลึก นำมาวิเคราะห์และสรุปผล รวบรวมและนำเสนอผลการวิจัย

**๑) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** แนวทางการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน ได้แก่

๑. พระครูสิทธิธรรมารักษ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย
๒. ดร.จิรกิตติคุณ พิริยะสุวัฒน์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย
๓. ดร.สามารถ บุญรัตน์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย
๔. ดร.อุตร จันทวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย
๕. รศ.วิเชียร ชาบุดรบุญตริก อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย

ตรวจสอบเนื้อหาและภาษาเพื่อนำไปใช้สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดบันทึก ใช้เครื่องบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ กล้องถ่ายภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว เป็นเครื่องมือ

**๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม** ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยแบบสัมภาษณ์ ได้นำผลจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง นำมาเรียงลำดับและแยกแยะข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา เรียบเรียงผลการศึกษา นำมาสรุปผลการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะ

**๓) การวิเคราะห์ข้อมูล** (Analysis data) ได้นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม บันทึกเทป และถอดเทปที่บันทึกเสียงไว้ มาวิเคราะห์แล้ว เรียงลำดับและแยกแยะข้อมูลตามหลักอุปนัยวิธี (Inductive method) และเรียบเรียงผลการศึกษา นำมาสรุปผลการวิจัย เสนองานวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อหน่วยงาน และผู้เกี่ยวข้อง และจัดทำข้อเสนอแนะด้วยพรรณนาวิธี (Descriptive method)

## ๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญข้าวจี๊ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบเกี่ยวกับประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๘.๓ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและคุณค่าของประเพณีบุญข้าวจี๊ของชาวตำบลเทพศิรี อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๘.๔ เพื่อนำผลจากการศึกษาในด้านคุณค่าของประเพณี และพิธีกรรมที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนดังกล่าว ไปเป็นข้อมูลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและอนุรักษ์ฮีตของชาวตำบลเทพศิรีให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมสืบต่อไป